

De Vlaamse beweging

door Lode WILS,

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

De Vlaamse beweging wortelde in de verlichting en de romantiek, die in de ontwikkeling van de volkstaal een onmisbare voorwaarde zagen voor culturele bloei en nationale grootheid. Toch ontstond er vóór 1830 geen beweging voor de volkstaal, onder andere omdat door de inlijving bij het revolutionaire Frankrijk in 1795-1814, de voorstanders van de Franse revolutie, dus de grondleggers van de progressieve antiklerikale opiniegroep, het principe van de volkstaal moesten prijsgeven. Terwijl in het Verenigd Koninkrijk (1814-1830) noch de traditionalistisch-katholieke opinie, noch het volksbewustzijn in het algemeen gewonnen werden voor een Nederlandse beweging. De Belgische omwenteling schiep een krachtige stroming om de herboren natie ook geestelijk tot bloei te brengen en ze daardoor te beveiligen tegen Frankrijk, waar velen tot 1870 toe vasthielden aan de Rijn als « natuurlijke grens ». Het beoefenen van de kunsten, de letterkunde en de volkstaal, het bestuderen van de geschiedenis, het verheerlijken van de vaderlandse zeden, godsdienst en volksaard, kregen een patriottisch élan. Op enkele jaren tijd groeide er nu een beweging, met verenigingen, tijdschriften, leiders en een publiek. Van de drie oudste centra der beweging, Gent, Antwerpen en Leuven, waren de twee laatste duidelijk ultra-patriottisch. Dat wordt geïllustreerd door een toespraak waarmee kan. prof. Jan David (1801-1866) een werkjaar opende van het flamingantisch studentengenootschap aan de Katholieke Universiteit te Leuven, *Met Tijd en Vlijt*.

(GEBOREN UIT BELGISCH ENTHOUSIASME)

Het is dezelfde vaderlandsliefde, Mijne Heren, die U heden hier verenigt; Gij hebt gevoeld dat met de oude taal der Belgen te beoefenen, met haar uit de vergetelheid en de minachting, die zij zo lang verduurd heeft, op te beuren, Gij medehielpt om de

eer en de roem des vaderlands te vermeerderen. Gij laat anderen zeggen dat het Frans de taal van België is, dat zij alleen behoort gesproken en algemeen ingevoerd te worden; Gij beschouwt zulk een bewering voor schandelijke en ontierende leugentaal; Gij houdt het daarvoor dat de Belgen Belgen zijn en geen Fransmans, en dat zij die het Frans als algemene volkstaal zouden willen invoeren, het vreemde begunstigen en tegen de roem van hun vaderland werken...

Het is zo, Mijne Heren, wij willen het Frans niet uitsluiten; wij erkennen de nuttigheid, de noodzakelijkheid van die taal te beoefenen; maar wij zien ze aan als een vreemde spraak, evenals de Romeinen die het Grieks aanleerden, doch zonder hun moedertaal van haar rechten te willen beroven, zonder de oorspronkelijke taal van Rome te verzaken. Wij zijn overtuigd dat indien België ooit enige letterroem bekomen zal, het nimmer in het Frans wezen zal maar in de aloude taal van het voorgeslacht. Een Waalse literatuur zal er nooit geboren worden, omdat de Walen nimmer zullen ophouden van Belgen te zijn, en derhalve nooit hun taal tot dat punt zullen verfransen dat zij in geslepenheid de taal onzer zuidelijke naburen zal evenaren.

Maar zonder onze Waalse landgenoten te verstoten, zonder op te houden van hen als ware Belgen te erkennen en lief te hebben, moeten wij toch niet afzien van de taal die ons eigen is, die wij kunnen beschaven, in welke wij een Belgische literatuur kunnen stichten, waarin de Belgische landaard uitgedrukt zij, en wier roem tot luister van het vaderland strekke.

Dat vaderland, Mijne Heren, is op zekere wijze in onze leeftijd gesticht, wij hebben het zien geboren worden... (1).

De zaak van de volkstaal kreeg veel meer ondersteuning van de partij der geestelijkheid en van unionistische liberalen als Sylvain Van de Weyer, dan van de partij der vrijmetselarij. Dat bleek duidelijk, onder andere bij het petitionnement van 1840 waarin de flaminganten ongeveer 13.000 handtekeningen inzamelden voor het herstel van de landstaal in bestuur, gerecht en onderwijs. In het unionistische klimaat dat de tegenstelling nog verdoezelde, toonde de Vlaamse beweging een patriotisch-religieus-unionistisch karakter. In die geest schreef Pieter Frans Van Kerckhoven (1818-1857), een van de meest actieve Antwerpse letter-

(1) Ongedateerde tekst, uit de jaren 1840 vermoedelijk, volledig afgedrukt in L. WILS, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, Leuven, 1957, blz. 331-334.

kundigen, in 1844 de inleiding tot het verslag over de tweede plechtige manifestatie van de flaminganten uit het hele land :

(ONTSTAAN EN RICHTING VAN DE VLAAMSE BEWEGING)

Het Vlaamse grondbeginsel telt zijn bestaan van de tijd der laatste omwenteling, dat is te zeggen, van het jaar *dertig*... (terwijl) de Franse verbastering vroeger, veel vroeger dan van het jaar *dertig* dagtekent... De omwenteling greep plaats en had voor een harer uitwerksels, zoals alle omwentelingen, van een weldadige schok aan de openbare volksgeest te geven, van nieuw bloed, om zo te zeggen, in de harten te doen stromen, van de geest nieuwe veerkracht bij te zetten en het *intellectuele* gebied meer uit te breiden. Een groot gedeelte des volks dan ook sloeg, als het ware, een aandachtige blik op zijn toestand. De vrijheid scheen de meesten lieflijk tegen te lachen; zij verheugden zich in haar bezit en nu, de ogen onderzoekend rond zich wendend, werden zij gewaar dat er iets vreemds hun nationaliteit, hun vrijheid bezoedelde. Zij zagen de fransgezindheid onder het brede kleed der vrijheid zich schuil houden en zij riepen weldra met een krachtige stem uit : Neen ! dit ook niet ! wij willen gans vrij wezen; wij schudden geen juk van onze schouders om er wederom een ander te torsen...

Een vooroordeel dat nog bij velen onzer taalgenoten, die anders voor de vaderlandse zaak goed gestemd schijnen, in zwang blijft, is dat de werkelijke overeenkomst welke er tussen het Hollands spellingstelsel en het onze bestaat, ons te veel naar onze noordelijke bureu zal doen overhellen, ons in hun begrippen zal doen delen en op die wijze een verderfelijke invloed op onze zeden en godsdienstige gevoelens zou kunnen uitoefenen... Het is waar, onze Vlaamse taal, wanneer men ze geschreven of gedrukt ziet, verschilt weinig van het Hollands voor hetgeen de eigenlijke spelling betreft; en dit is niet te verwonderen, want Noord- en Zuidernederland hebben immer dezelfde taal gesproken. Dan toch, hier, dat is bij de spelling, houdt, bij de tegenwoordige toestand der zaken, alle overeenkomst, alle gelijkheid op. Onze inborst, ons karakter, zowel als onze zeden en godsdienstige gevoelens verschillen hemelsbreed van die der Hollanders, en vermits het een waarheid blijft dat de letterkunde de uitdrukking der zeden en begrippen van een volk is, moet ook onze letterkunde in een hōge graad van die der Hollanders verschillen...

Om te eindigen blijft er ons nog een punt te onderzoeken en het is de wending welke onze letterkunde, voor zo veel wij redelijkerwijze kunnen veronderstellen, zal nemen. Die wending, om nationaal, om vaderlands te zijn, moet onvermijdelijk een zedelijke wending wezen. Om dit te betogen, kunnen wij bijna dezelfde redens hier boven aangehaald voorstellen. Wat is de heersende geest onzer taalgenoten? Is het de zogenoemde wijsgerige geest, die in Frankrijk alles als een pestwalm overdekt en waarmede men ons door de verbastering tracht te besmetten? Is het die woelziekte welke men in Frankrijk onophoudend ziet woeden en, niet alleen de gang van het staatsbestuur ziet vertragen, maar ook de grootste onheilen ziet stichten? Voorzeker, neen! De geest der Vlaamse gewesten is op andere grondbeginsels gebouwd; de aloude volksgeest onzer voorvaderen is nog niet verdwenen en met die volksgeest zijn ons ook de liefde voor de rust en vrede, de zucht naar grondige geleerdheid en onderrichting, het ontzag voor de wereldlijke wetten, de achting voor de vorst en de verknochtheid aan de aloude godsdienst en zedeleer bijgebleven. Die gevoelens wonen voor het algemeen én in de harten van het volk én in de boezems der letterkundigen. Wat tegen die gevoelens zou optreden, zou bij het volk geen toegang, geen goedkeuring kunnen vinden, en indien een schrijver verdoold genoeg ware om zich tegen dit algemeen gevoelen te verzetten, zou hij ook onvermijdelijk de straf zijner afwijking van de goede baan moeten dragen en zich in de duisternis verliezen. Geen bijval zou hij te verwachten hebben dan mogelijk bij enige basterlingen waarvan het getal dagelijks meer en meer vermindert, en die, door het betrachten der vreemde voortbrengsels, het vreemde venijn ingezogen hebben. Dan, die mannen zelfs zijn geen voorstanders, of kunnen zulks niet zijn, van onze herbloeiende nationale letterkunde; zij zijn haar vijandig... (2).

Naarmate het unionisme afbrokkelde, zoals door het liberaal congres van 1846 en de liberale verkiezingsoverwinning van 8 juni 1847, zou ook in de Vlaamse beweging en de Vlaamse letterkunde de tegenstelling van de partijen en ideologieën tot uiting komen. Temeer omdat de flaminganten zich in de verkiezingen mengden om vlaamsgezinde kan-

(2) *Het Vlaemsch Taelverbond. Volledige beschryving der algemeene letterkundige Vergadering en van het daeropvolgende Feest gehouden te Brussel, den elfden february 1844, met eene Inleiding door P.F. Van Kerckhoven, Antwerpen, 1844, blz. 10-17.*

didaten te steunen, moest dit tot openlijke meningsverschillen leiden. Een minderheid van flaminganten wees de neutraliteit van hun beweging af, evenals het unionisme dat als een klerikale vermomming werd ervaren. Van 15 juni 1847 is een vlugschrift gedateerd van Van Kerckhoven : *De Vlaemsche Beweging. Een woord aan het publiek en aen de Vlaemsche schryvers* :

Maar zie ! de verbazende voortgang (van de Vlaamse beweging) had de aandacht ontwaakt van een partij die voor grondstelsel heeft tegen al wat beschavend is ten velde te trekken. Die partij listig en doorslepen, huichelend zoals altijd, begon met zich aan de Vlamingen niet als vijand, maar als vriend aan te kondigen. Vlaamse schrijvers werden opgezocht, gevleid, bewonderd, aangemoedigd. Weinige letterkundigen begrepen toen de spreuk : *timeo Danaos et dona ferentes*, en van diegenen welke ze begrepen, waren er die, langs een andere kant rijp waren voor zielverkoop en lafheid.

Van Kerckhoven wees nu de vroegere veroordeling van vreemde invloeden (zoals zijn geciteerde uitval tegen de pestwalm uit Frankrijk) af :

De echte Vlamingen moeten in dit punt breder te werk gaan. Bij alle natiën moeten zij gaan leren en wat goed is, moet op onze bodem overgebracht en, *op een Vlaamse wijze ingericht*, voor ons volk ten nutte gesteld worden. De beschaving is in geen grenspalen van een land besloten : zij strekt zich uit over de ganse aardbodem, zij werkt overal en hare vruchten zijn van alle landstreken. — Van die waarheid zijn de echte Vlaamse letterkundigen overtuigd en hun pogingen moeten er voortaan nog meer naar gericht worden. Belgen moeten wij zijn als natie en, als beschaafde lieden, moeten wij ons de naam van wereldburger waardig maken...

De Vlaamsgezinden hadden tot plicht de vrijzinnige partij te steunen, daar een gezonde Vlaamse cultuur alleen met een liberale regering denkbaar was :

Wanneer vrije borsten het roer van de staat zullen in handen hebben, zal onze stem beter gehoord worden en men zal toestaan wat de Vlaming voor het heil van het volk en deszelfs beschaving zal komen vragen (3).

(3) Citaten uit A. JACOB, *Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de jaren 1837 tot 1851*, dl 1, Gent, 1913, blz. 243 en blz. 41.

De Gentse flaminganten o.l.v. de arts en literatuur-historicus Ferdinand Snellaert (1809-1872), en de meerderheid der Antwerpse o.l.v. de roman-
cier Hendrik Conscience (1812-1883), bleven de partijstrijd afwijzen als
schadelijk voor de natie. Ze antwoordden met een vlugschrift, gedateerd
6 november 1847 :

VLAEMSCHE BEWEGING VERKLARING VAN GRONDBEGINSELEN

De voorstanders der Vlaamse beweging hebben de overtuiging, dat de verwezenlijking van het bovenstaande (nl. van het Vlaamse programma) alleen ter ontwikkeling der ware nationaliteit kan leiden; dat wij, indien de tegenwoordige onvruchtbare richting des geestes blijft voortduren, binnen vijftig jaren nog geen enkele stap zullen gedaan hebben naar de vestiging op vaste gronden dier nationaliteit; dat intussen de vaderlandsliefde verslapt, het betrouwen in de toekomst vergaat, het volkskarakter verdwijnt, en al de edelste krachten der natie in nutteloze worstelingen worden verspild. De voorstanders der Vlaamse beweging behoren diensvolgens, als zodanig, tot de ene noch tot de andere staatspartij, zij achten hun eigene vaderlandse zending verheven genoeg, hun voorgenomen arbeid zwaar genoeg, hun doel omvattend genoeg om tot hun aandeel in de maatschappelijke strekking voldoende te zijn. De Vlaamse beweging is gans onafhankelijk en zal zich altijd bevinden langs de zijde dergenen, die door hun daden of in hun inzichten 's lands wezenlijke ontvoogding zoeken, de Vlaamse bevolking werkelijk recht willen laten wedervaren, de nationaliteit bevorderen, de vrede handhaven, het volkskarakter en de voorvaderlijke zeden bewaren, en ons pogen te beschermen tegen de verderfelijke uitwerkselen van de vreemde invloed (4).

Een meerderheid van de flaminganten bleef de « nationale », onpartijdige richting van hun beweging voorstaan, die het unionisme versterkte en dus in feite ten goede kwam aan de katholieke partij als de meest vlaamsgezinde. In 1857 kreeg het unionisme in de Belgische politiek de genadeslag, en integreerden een aantal flaminganten zich openlijk in één van de twee heersende partijen. De Gentse student-leider, later advocaat en boekhandelaar Julius Vuylsteke (1836-1903) was hier een vurig voorstander van, en bepleitte de stichting van afzonderlijke Vlaams-liberale kiesverenigingen.

(4) Citaat uit A. JACOB, *op. cit.*, blz. 46-47.

(GEEN ONZIJDIGE, MAAR EEN LIBERALE ORGANISATIE)

Een der werkzaamsten... is altijd geweest de heer Michiel van der Voort te Brussel. Het zou moeilijk vallen een optelling te geven van al de petitionnementen door hem tot stand gebracht, van al de manifesten die hij uitgaf, van de redevoeringen die hij bij honderden gelegenheden hield, van zijn handelingen van veelvuldige aard. Jammer dat deze krachtige en onvermoeibare strijder mank gaat aan het oude vooroordeel dat vroeger vrij algemeen heerste, en volgens hetwelk de Vlaamse Beweging, als zijnde een kwestie van nationaliteit, zich moest ontwikkelen op een onzijdig gebied buiten de twee grote partijen, en dat zij maar sterk kon wezen door de eendracht van allen, hoe verschillend ook gezind, die de moedertaal genegen waren. Eendracht maakt macht is een verleidelijke spreuk; en men dacht niet dat een bijeenvoeging van ongelijkslachtige elementen, een vereniging van mensen wier gedachten elkander maar op één punt ontmoeten en overigens hemelsbreed uiteen liepen, nimmer vatbaar was voor een stevige inrichting, noch een eendrachtig werken aan de dag kon leggen; men dacht ook niet dat men, door zich buiten de partijen te plaatsen, die nu eenmaal en terecht niet alleen ons land, maar wezenlijk de eeuw in beweging houden, zich blootstelde om te worden aangezien als vreemd aan deze eeuw, misschien als iets eigenaardigs, iets ouds en eerbiedwaardigs, maar stellig als iets doods...

Sommigen nu zetten nog op de voorgrond de gedachte ener algemene associatie der Vlamingen van alle kleur met erkende bestuurseenheid, van waar het ordewoord zou uitgaan, maar allen nemen aan dat de Vlamingen, elk bij zijn partij, dat ordewoord zullen voortplanten om alzo door middel der bestaande partijen zelve de zege te behalen.

Dit doel echter kan m.i. niet verkregen worden zonder een stevige afzonderlijke inrichting van de Vlaams-liberalen en van de Vlaams-katholieken. Inrichting en discipline gaan tesamen: zonder discipline bestaat ook de inrichting slechts in naam; maar discipline blijft onmogelijk in een lichaam waar men vrijgezinden en achteruitkruipers of water en vuur, zoals *De Stad Gent* zich onlangs uitdrukte, zou willen verenigen.

Dit begrepen de stichters van de Maatschappij « Vlamingen Vooruit ! » in 1858 te Brussel opgericht, die zowel katholieke

vlaamsgezinden als anti-vlaamse liberalen uit haar midden sloot (5).

Vuylsteke had gelijk dat de meerderheid van de bevolking, en van de kiezers, zich niet « eerst Vlaming » voelde, noch bereid was de ideologische strijd naar het achterplan te schuiven. De Vlaamse beweging zou in hoofdzaak gekanaliseerd worden binnen de katholieke en liberale partijen. Maar de door hem bestreden strekking tot samenwerking over de ideologische grenzen heen kreeg toch nog een stimulans in 1862 en de volgende jaren door het ontstaan van de Meetingpartij in Antwerpen, waarin de flamingantische Nederduitse Bond een onmisbaar element vormde. Cement daarvoor was, dat de taalstrijd was verbonden met « democratie », waaronder niet alleen uitbreiding van het stemrecht verstaan werd, maar ook provinciale en gemeentelijke autonomie en anti-militarisme.

In 1849 en vooral in de jaren zestig heeft de Waals-Brusselse advocaat en publicist Lucien Jottrand (1804-1877), een oud-lid van het Nationaal Congres die van de liberale naar de katholieke opinie was overgegaan, aan de Vlaamse beweging voortdurend die weg gewezen :

(DECENTRALISATIE EN ALGEMEEN STEMRECHT)

Wie zou de Vlamingen beletten, zodra zij het ernstig zullen begeren, hun steden, hun provinciën in hun eigen taal te doen besturen ? Is er iemand die de gemeenteraden van Gent, van Brugge, van Kortrijk, van Ieper, van Antwerpen, van Mechelen, van Leuven zou kunnen verhinderen (ik laat, voor dit oogenblik, de gemeenteraad van Brussel nog van kant), wilden zij alles op hun stadhuizen in het Vlaams verrichten ?

En hadden die steden, of slechts enige derzelve, die weg maar ingeslagen, wie zou in het provinciaal bestuur van beide Vlaanderen en van Antwerpen, — alwaar de zaken der gemeenten ten platten lande reeds in het Vlaams behandeld worden — het Frans, als heersende spraak, nog durven voorgeven ?...

En hadden een of twee (ik laat staan vijf) onzer gewesten het gebruik van het Vlaams in hun bestuur hersteld en gehandhaafd, hoe zou het ministerie van het Inwendige, het ministerie

(5) Uit Vuylstekes brieven over *De Vlaamsche Beweging* in de *Nederlandsche Spectator* van 1860 en 1861, opgenomen in zijn *Verzamelde Prozaschriften*, I, Gent, 1887, blz. 22-23 en 34-35.

van Justitie, het ministerie van Oorlog in handen van bevooroordeelde Walen, ja, vanuit Frankrijk getrokken ministers nog uitsluitend mogen toevertrouwd worden?...

Geen ander middel : de Vlamingen moeten het Vlaams in zijn bloei, in zijn heilzame invloed op de vaderlandse zeden en staatkunde doen herpronken, met op hun eigen gemeente- en provinciebesturen krachtadig en zonder toedoen van anderen, te drukken...

De moeilijkheden die men in de taak voorziet, aan de Vlamingen opgelegd, ten einde hun taal in haar recht weder te huldten, hangen enkel en alleen van dit eenvoudig feit af : dat de hoge burgerij, de boedel der staatsambtenaren, der bemiddelde zaak- of handeldrijvende lieden de overhand in alle staatkundige, rechterlijke, of de steden en provinciën betreffende omstandigheden bezitten. Dit gedeelte der Vlaamse samenleving heeft, sedert lang, en gelijk wij het reeds aangemerkt hebben, zich een bevoorrecht werktuig van de Franse spraak gemaakt.

Het sap, het merg van het Vlaamse volk liggen immers in deze minderheid niet.

Of zouden die ambachtslieden der steden, die sterkgespiede boeren, al die standvastige Klauwaarts van oudtijds geen deel van Vlaanderen meer uitmaken ? ... (Maar wel) zij die de verwijfde en verdorven Franse zeden in de boeken van Dumas, Soulié, Sue, enz., hebben leren goedachten; — zij, die de kernachtige gemeente-vrijheid, onze oude en roemrijke beukelaar, de hedendaagse beukelaar der Zwitsers, der Engelsens, der Amerikanen, aan die alverlammende napoleonse centralisatie (geen Vlaams woord, voor die onvlaamse zaak) vrijwillig opofferen?...

Zodra de Vlaamse zaken in handen van het Vlaamse volk, — van geheel het Vlaamse volk, — opnieuw zullen toevertrouwd worden, zal het vraagpunt der talen in België opgelost, en het vaderland, meteen, uit alle toekomstige gevaren gered zijn...

Onze staatkundige onafhankelijkheid zal nooit meer kunnen gescheiden worden, als het aloud evenwicht onder Walen en Vlamingen zal hersteld zijn.

Aldus wordt voor België het vraagpunt van het Algemeen Kiesrecht niet alleen onder het inwendig, maar, ook en vooreerst, onder het uitwendig oogwit belangrijk (6).

(6) *Redevoering ten Kongresse van Gent* (augustus 1849), in *Nederduitsche gewrochten van den Nederlandschen Waal L. Jottrand*, Brussel, 1872, blz. 78-81.

Een geestesgenoot van Jottrand was Prosper de Haulleville (1830-1898), die in 1860-1862 een eigen dagblad *L'Universel* leidde in Brussel, in 1874-1890 de *Revue Générale* en in 1878-1890 het toonaangevende katholieke *Journal de Bruxelles*. De verbinding van godsdienst en Belgisch patriotisme met verdediging van de volkstaal, de decentralisatie, de stemrechtuitbreiding en het antimilitarisme als de essentie van de Vlaamse beweging, werd in de jaren 1860 (ook bij progressieve liberalen, maar dan zonder de godsdienst) gestimuleerd door de vrees voor inlijving door het autoritaire Frankrijk van Napoleon III. Want deze beoogde een herschikking van de Europese kaart door een concentratie in grote rijken, met natuurlijke grenzen en volgens « het beginsel van de nationaliteiten ». Dat beginsel werd door de bedreigde Belgen, en bijzonder door de flaminganten, met klem afgewezen. Dat vinden we terug in het voorwoord dat de Haulleville in september 1870, tijdens de Frans-Duitse oorlog, toevoegde aan zijn boek *La Nationalité belge ou Flamands et Wallons* :

(LE NATIONALISME EST LA GRANDE HERESIE
POLITIQUE CONTEMPORAINE)

Plus que jamais je suis convaincu que, ni le principe dit des Nationalités basées sur l'identité des langues, ni la théorie des grandes agglomérations géographiques, ni le système des frontières naturelles ne forment des panacées politiques capables de régénérer l'humanité souffrante. Je préfère la liberté et la paix dans des pays où, comme en Suisse et en Belgique, on parle trois langues différentes, à la gloire militaire des contrées où l'on voudrait faire accroire au peuple que le dernier terme du progrès politique ou le plus grand bien social consiste dans l'exaltation violente d'une langue unique.

Le nationalisme est la grande hérésie politique contemporaine.

En exposant avec impartialité quels sont les solides éléments de la nationalité belge, je crois avoir posé un acte de bon citoyen. On va essayer partout plus qu'auparavant d'opposer le Germanisme au Romanisme. En montrant l'union de ces deux éléments en Belgique et en cherchant à les unir davantage encore, j'ai touché à une question qui intéressera désormais l'Europe entière.

Si j'osais employer une expression prétentieuse, je dirais que la Belgique va devenir, au point de vue de la politique dite des races, le microcosme de l'Europe (7).

LE MOUVEMENT FLAMAND ET LES PARTIS EN BELGIQUE

En esquisant l'histoire du mouvement flamand et en analysant les griefs formulés à diverses époques par ses promoteurs ou ses chefs, nous avons constaté qu'il devait inévitablement conduire ses adhérents à une action politique.

Son programme conduit logiquement : en matière d'administration civile, politique et judiciaire à la décentralisation, à la fédération, à la négation du Dieu-Etat engendré par l'école française du contrat social, à la destruction du « pouvoir fort » tel que le conçoit en Belgique le parti libéral anti-catholique; en matière d'enseignement, à l'incompétence de l'Etat et à l'impossibilité logique de l'existence d'établissements officiels d'instruction, capables de contenter tous les désirs des Flamands; en matière militaire, à l'abolition du mode actuel de recrutement et à la création d'une force défensive populaire par l'armement général. Le complément naturel d'un tel programme, c'est l'extension du droit de suffrage, parce que le flamand, dédaigné par les classes gouvernantes actuelles, est la langue des masses populaires. L'immense majorité du peuple flamand étant restée fidèle à ses traditions historiques et à sa vieille foi religieuse, le mouvement flamand a revêtu un caractère chrétien et manifesté des tendances hostiles aux idées politiques ou sociales importées soit de France, soit d'Allemagne (8).

Rond 1870 deed er zich een kentering voor in de Vlaamse beweging, in verschillende opzichten. Door het wegvallen van de buitenlandse bedreiging na de Franse nederlaag tegen Duitsland, verdween haar patriotische bezieling. Trouwens al tevoren was de oorspronkelijke bedoeling om de Belgische natie te versterken verschoven naar het doel de Vlaamse subnatie die voor het oorspronkelijke doel gecreëerd werd, tot haar recht te laten komen. Samen met een terug-ebben van de democratische beweging in België, verzwakte in de jaren 1872-1882 ook de democratische inslag in de Vlaamse beweging. Terwijl de levensbeschouwelijke

(7) P. de HAULLEVILLE, *La Nationalité belge ou Flamands et Wallons*, Gent, 1870, blz. VI-VII.

(8) *Op. cit.*, blz. 145-146.

tegenstelling in het land op de spits werd gedreven, werd de Vlaamse beweging meer geïntegreerd in de partijen, vooral in de katholieke die de eerste taalwetten liet uitvaardigen. Het kwam daarentegen in de XIX^{de} eeuw niet tot een integratie in het socialisme. Dit onder meer omdat de progressieve liberale flaminganten, die zulk een integratie zouden hebben kunnen verwezenlijken, veelal naar het katholieke kamp waren overgegaan zoals Edward Coremans, ofwel naar het doctrinair-liberale kamp zoals Vuylsteke. Dit laatste merken we uit zijn tussenkomst op het Nederlands Congres te Gent, op 19 augustus 1867, na een pleidooi van Lucien Jottrand voor het algemeen stemrecht.

ALGEMEEN STEMRECHT OF VLAAMS ONDERWIJS IN VLAANDEREN

Ik ben verre van, gelijk de heer Jottrand, de vaste overtuiging te hebben dat de invoering van het algemeen stemrecht in eens de zegepraal der Vlaamse Beweging zou medebrengen. Ik ben geenszins overtuigd, dat het Vlaams of Nederlands nationaliteitsgevoel zo sterk en zo helder onder de grote menigte onzer werklieden en boeren ontwikkeld is, om te durven op voorhand hopen, dat de keuzen, door hen uitgebracht, zouden vallen op mannen, die niet langer de staatkundige minderheid onzer taal zouden dulden. Wel is het waar, dat de nieuwe kiezers in de Vlaamse gewesten meest allen geen Frans zouden kennen; maar, indien het voldoende ware dat iemand geen Frans kent om reeds daarom vlaamsgezind te zijn en vlaamsgezind te stemmen, dan zouden wij ook met het tegenwoordig kiesstelsel sedert lang gezegepraald hebben. Ook tegenwoordig, en van 1830 af, is en was de grote meerderheid dier bevoorrechten, die met twintig gulden rechtstreekse belastingen het kiesrecht kunnen kopen, het Frans onmachtig, en niettemin heeft die meerderheid ons in de kiezingen nimmer op een ernstige wijze vooruitgeholpen. Het is, dat er iets meer, iets gans anders tot de hoedanigheid van vlaamsgezinde vereist wordt, dan de onwetendheid van het Frans: die vereiste is het helder begrip der stamnationaliteit, het diep en krachtig bewustzijn der volkszelfstandigheid. En nu durf ik geenszins zeggen, dat deze deugden juist bij hetgeen men tot dusverre de lagere standen genoemd heeft, als kenmerkende eigenschappen te bespeuren zijn. Bij die gelegenheid herinner ik mij zelfs een niet oud voorbeeld, dat niet toelaat van het algemeen stemrecht, onder het nationaal opzicht, zulke schone uitslagen te verwachten, als de

heer Jottrand zich voorstelt; ik bedoel namelijk het voorbeeld van het graafschap Nizza, dat wel zeker door zijn taal tot Italië behoort, en zich niettemin bij algemene stemming aan Frankrijk heeft gegeven. De menigte laat zich immers gemakkelijk door de een of andere herder leiden...

In mijn ogen nu is het niet het tegenwoordige kiesstelsel, maar het tegenwoordige onderwijsstelsel in België, dat krachtadig al onze pogingen tegenwerkt. Een hervorming van het onderwijs zou ons nader en zekerder tot de vervulling onze wensen voeren, dan een kishervorming. Immers, onze minderheid dagtekt van de anti-nederlandse beweging van 1830, en wordt door het onderwijs voortdurend bestendigd. Inderdaad, hoe werkt ons onderwijs? Dat onderwijs heeft voor uitslag, dat ieder geslacht opgroeit in de minachting of ten allerminste in de verwaarlozing zijner moederspraak... (9).

Parallel met een opleving van de democratische beweging, leefde in de jaren 1880 de samenwerking van katholieke en liberale flaminganten op, in grievencomités en in « landdagen », d.w.z. langdurige meetings in de provinciehoofdsteden waar sprekers en publiek — dit laatste grotendeels scholieren en studenten — uit het hele land samenkwamen om de gebrekkigheid in de toepassing van de taalwetten aan te klagen en om nieuwe wetten te eisen.

De vrijzinnige Alfons Prayon-Van Zuylen (1848-1916), advocaat te Gent en te Brussel, was een van de voormannen van deze « samenwerkende » actie :

(DE GRIEVENCOMITE'S)

De machtige liberale Brusselse volksmaatschappij *De Veldbloem*... zond in 1881 een oproep in het licht waarbij ze de stichting aankondigde van een Grievencomité. Ditmaal hadden de Vlamingen de rechte weg ingeslagen. Zij begrepen dat, in een vrij land gelijk het onze, het beste middel om weerspannige beambten tot inkeer te brengen, eenvoudig is, de namen van hen die de wet krenken bekend te maken en hen bij hun oversten — en tevens bij het publiek — aan te klagen...

(Die actie werd) door de Grievencomité's — die eerlang in verscheidene steden, hetzij door Liberalen of door Katholieken, werden ingericht en zich in september 1888 in een Bond ver-

enigden onder het voorzitterschap van die voorbeeldige strijder, Frans Reinhard, van Brussel —, met een geluk beproefd, dat alle verwachtingen overtroffen heeft.

Door de Vlaamsgezinde bladen en genootschappen krachtadig ondersteund, stellen zich die comité's ten doel alle overtreddingen der taalwetten — en bepaaldelijk der wet van 1878 — op te sporen, bekend te maken, en de schuldige ambtenaren bij de bevoegde overheid aan te klagen. De beambtenwereld geraakte in opschudding, de Franskiljonsche pers gewaagde van « geheime inquisitie », « laffe vervolgingen », « boycotten » en wat weten wij nog meer. Doch de Grievencomité's lieten zich niet afschrikken. En zo gebeurde het dat tegenwoordig de bepalingen der wet van 1878 met een betrekkelijke stiptheid worden nageleefd, die het wenselijk ware ook op rechterlijk en onderwijsgebied te erlangen. En naarmate er nieuwe comité's worden ingericht, naarmate hun werkkring zich verder en verder uitstrekt, zal men de toestand nog zien verbeteren (10).

De samenwerking over de partijgrenzen heen had in het verleden herhaaldelijk geleid tot de overgang van liberale flaminganten naar het katholieke kamp. Ze werd door de meeste liberale flaminganten afgewezen, o.a. door hun Gents weekblad *Het Volksbelang* op 22 februari 1890 :

(GEEN SAMENWERKING)

De liberale en klerikale Vlaamsgezinden kunnen, redelijker wijze, niet hand aan hand tegen de Franskiljons strijden. Want onze Vlaamse beweging is geen loutere taalstrijd, maar ook een strijd op staatkundig en maatschappelijk gebied. Onze idealen staan tegenover elkander als water en vuur.

Wij, liberale Vlaamsgezinden, willen ons volk bij middel der moedertaal vrijmaken van de dweeppzucht en van de Roomse dwingelandij. Wij dromen van een Vlaanderen, dat vrij zou denken, spreken en handelen; wij dromen van de verrijzenis van het vaderland der Klauwaards, die met Artevelde de pauselijke bullen te Gent op de Vrijdagmarkt verbrandden, en der Geuzen van de 16de eeuw, die tegen de brandstapels der Inquisitie in opstand kwamen.

(10) A. PRAYON-VAN ZUYLEN, *De Belgische Taalwetten*, Gent, 1892, blz. 363-364.

De klerikale Vlaamsgezinden dromen integendeel van een tweede, verbeterde uitgave van het kwezelachtig Vlaanderen onder Albertus en Isabella, met ontelbare kloosters, gilden en bedevaarten, met het verbod van liberale boeken te lezen, met een algehele afzondering van ons arm volk buiten de stroom der moderne vrijheid en der moderne wetenschap.

Zelfs vindt men in West-Vlaanderen veel klerikalen, die het Nederlands verwerpen, en een katholieke Westvlaamse « taal » in de plaats stellen, om de West-Vlamingen buiten de invloed der Hollandse ketters te houden.

Samenwerking en verstandhouding in zulke toestanden is een hersenschim.

Er is meer. In hun eigen partij moeten de samenwerkers zelfs noodzakelijk verdacht schijnen aan de rest van hun politiek leger en daardoor de invloed, die zij op hun Fransgezinde partijgenoten kunnen en moeten uitoefenen, eenvoudig verzwakken, hetgeen een onherstelbaar en tastbaar verlies voor de Vlaamse Beweging is (11).

Einde 1890 werd de procedure ingezet tot herziening van de grondwet, die zou leiden tot de invoering van het meervoudig algemeen mannenstemrecht. Dat zou in oktober 1894 voor het eerst worden toegepast voor het parlement, in november 1895 voor de gemeenteraden. De samenwerkende landdagbeweging werd geïnstitutionaliseerd in een Nationaal Vlaams Verbond, in een Volksraad, en te Brussel in een Vlaamse Volkspartij. Een Katholieke Vlaamse Landsbond stuwde mee de agitatie voor taalwetgeving, maar legde zich tegelijk toe op het ontwikkelen en flamingantisch mobiliseren van de christen-democratie. Het Daensisme zou evenzeer een flamingantische als een democratische afscheuring vormen uit de katholieke partij. Ziehier hoe de Dendermondse jurist en literator Lodewijk Dosfel (1881-1925) er in 1913 over oordeelde.

(BIJ DE INVOERING
VAN HET MEERVOUDIG ALGEMEEN STEMRECHT)

In 1891 traden voor het eerst op twee verenigingen, welke in onze beweging een grote rol zouden spelen : Het Nationaal Vlaams Verbond en de Katholieke Vlaamse Landsbond. Het eerste stond buiten alle partijen. Zijn werking was bij het voor-

(11) Geciteerd P. FREDERICQ, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, dl 2, Gent, 1908, blz. 53.

bereiden, het doordrijven, het toepassen der taalwetten zeer aanzienlijk, dank zij vooral de taaie volharding van zijn schrijver Frans Reinhard, die ook de ziel werd van de in 1893 gestichte « Volksraad » of Vlaams parlement. Bij verkiezingen echter was het getal stemmen door de Vlaamse volkspartij of andere onzijdige groepen behaald steeds onbeduidend. Werkende in de partijen zelf zijn de Vlamingen weleens tot een betere uitslag gekomen. Doch daar ook ondervonden ze menigmaal bittere teleurstellingen. Zo mislukten te Antwerpen bij de liberalen de kandidaturen van De Mont in 1890, van Rooses in 1892 en bij de katholieken de kandidatuur van vader De Beucker (1891), terwijl de als fransgezinde bekende advocaat Aug. Delbeke op de lijst van de Meeting aangenomen werd...

De zegepraal in 1893 van het algemeen stemrecht was voor de Vlaamse beweging een feit van betekenis. De fransonkundige burger, landbouwer en werkman zouden nu ter stembus gaan. « Men leert de taal van de mensen die men nodig heeft » (Counson). De politieke propaganda, vroeger gericht tot enige cijnskiezers, moest nu voor volksscharen gevoerd worden in de taal van dit volk. Er kwam meer belangstelling in de openbare gebeurtenissen. De volkspers nam een ontzaglijke uitbreiding. De oplage en het getal der Vlaamse centenbladen, der Vlaamse week- en strijdbladen stegen aanhoudend, doch de burgers zelf in de meeste Vlaamse steden lezen bij voorkeur Franse bladen uit de hoofdstad en nog liever de bladen van Parijs (12).

In de herfst van 1895 schreef de 23-jarige Brusselse historicus en literator August Vermeylen, tijdens zijn studieverblijf in Duitsland, zijn vernietigende *Kritiek der Vlaamsche Beweging*, bijzonder tegen de Brusselse groep rond Reinhard, namelijk de Vlaamse Volkspartij.

KRITIEK DER VLAAMSE BEWEGING

Ik dring er op aan, dat mijn kritiek, en wat ook aan onaangename beweringen nog volgen mag, niet gericht is tegen de vlaamsgezinden in 't algemeen, maar wel tegen die minderheid die op politiek gebied werkend optreedt, die men bij elke gelegenheid ziet en hoort, die de « partij » uitmaakt en voor oningewijden de Vlaamse Beweging vertegenwoordigt. Nu, bij

(12) L. DOSFEL, *De Vlaamsche Beweging, in Vlaanderen door de eeuwen heen*, II, Amsterdam, 1913, blz. 350-352.

die aanvoerders treft men doorgaans de kortzichtige verwarring aan tussen middel en doel, hoe oprecht ook en edel soms de aandrang is die hen voortstuwt. Het is al verdrietig genoeg, dat zijn gewoonlijk het veroveren der « Vlaamse rechten » voor het allerhoogste droombeeld van 't eind dezer eeuw houden; maar van de Beweging zelf zien zij slechts een deel. Tot die gestadige inkrimping van de gezichteinder brengt de partijgeest het zijne toe. Wanneer gij bijvoorbeeld lid wordt der « Vlaamse Volkspartij », — die wel is waar niet heel sterk schijnt, — moet gij « eerst en vooral flamingant » zijn. Niet het minst voor de katholieken is dit verwonderlijk: zij bezitten een wijsgerige leer die het gehele leven omvat en bekroont; het flamingantisch programma moet daarin passen — en niet omgekeerd! — of zij moeten 't verwerpen.

Zodra zij echter in de partij komen wordt het belang van de godsdienst op het tweede plan geschoven: zij zullen eerst en vooral... als flaminganten handelen. Maar dat ideaal schijnt nog te wijd: in de belangen van 't Vlaamse volk ziet men maar weinig buiten de belangen zijner taal. Langzamerhand komt men er toe, uitsluitend de taalvraag te beschouwen, alle zaken langs één kant aan te vatten...

Ik kies enige voorbeelden uit, op het gebied van bestuur, onderwijs, rechts- en krijgswezen: Men bespreekt de overneming van den Kongostaat: het Nationaal Vlaams Verbond vergt dat « alle wetten, besluiten, verordeningen en berichten aangaande de kolonie » in 't Frans en in 't Vlaams zouden opgesteld worden, « en aldus tegelijk afgekondigd, zowel in België als in Afrika ». Zo ja, dan mag Kongo overgenomen worden; zo neen, dan verzoekt het Nationaal Vlaams Verbond onder geen voorwendsel die overneming goed te keuren...

Nochtans meent de flamingant het parlement te moeten gebruiken, zolang het nog bestaat. Ik beweer zeker niet, dat hij propaganda van mens tot mens, in de dagelijkse omgang, geheel verzuimt; maar van de wetgevende machten vooral verwacht hij de verwezenlijking zijner wensen, daaraan besteedt hij 't beste deel van zijn kracht: hij stelt talloze verzoekschriften op, en kiesstrijd is maar al te dikwijls de achtergrond van wat hij zegt en schrijft ter verspreiding zijner meningen.

In verhouding tot de ontzaglijke wil die in werking gebracht wordt, schijnt de uitslag maar uiterst mager. Wanneer wij iets verkrijgen is 't wel door het zonderlingste toeval, en wij hebben nu genoeg ervaring opgedaan om te weten hoe weinig ons dan

nog wordt toegeworpen. Een flamingantische wet raakt er alleen door als zij ten voordele van deze of die partij strekt, en daar hebben we dat in pacht nemen onzer Beweging door de politiek, waartegen Rodenbach reeds opkwam in het prospectus van zijn « Pennoen ». Een onafhankelijke « Vlaamse Volkspartij », zoals in Brussel en de omstreken gesticht werd, verandert daar niets aan : zij hoopt zelfs niet één vertegenwoordiger naar de Kamer te sturen, het getal der stemmen die zij samenraapt is ellendig, want in ons land is geen streven zedelijk sterker en staatkundig onmachtiger dan het onze; ten hoogste kunnen haar kandidaten die der andere klieken wat flamingantische vorderingen... in hun programma doen opnemen, maar is dat heel haar doel, dan bekent zij dat in ons parlement de Vlaamse Beweging steeds ondergeschikt moet blijven aan de belangen ener politieke partij, en dat we op een zuiver vlaamsgezinde wet een kruis mogen maken. Ten andere, slechts politieke wetsontwerpen worden aangeboden; als zij maar de schijn hebben, maatschappelijke toestanden ernstig te willen veranderen, worden zij onherroepelijk verworpen, of zo misvormd en overladen met wijzigingen dat ze er gans onschadelijk uitzien...

Toch begrijpen reeds enige flaminganten — zekere christene volksgezinden b.v. — dat het einddoel der Vlaamse Beweging door de wet niet bereikt kan worden, en dat de zekerste en meest rechtstreekse daad nog de innerlijke opschudding der gemoeederen is : maar het parlementarisme schijnt hun het geschikteste middel van agitatie dat zij gebruiken kunnen.

De eerste uitging van dat mooie voornemen kan alleen het stichten ener partij zijn... Als men zich eindelijk losgemaakt heeft van klerikalen en liberalen en socialisten, waarom zich dan nog eens laten inlijven in een regimentje, met zijn vaantje en zijn korporaaltjes ! (13).

Bij heruitgaven van dit artikel in 1904 en 1905 zou Vermeyleen zich distanciëren van zijn anarchistisch afwijzen van het parlementarisme, de wetgeving en de taalstrijd, en als de positieve stelling van zijn *Kritiek* weerhouden : « dat de Vlaamse beweging maar een deel is van een zedelijke en economische wereld-beweging naar vrijer en schoner menselijkheid, en dat zij in de keus harer strijdmiddelen, dat bewustzijn nooit mag laten verduisteren » (14). Een gelijkaardige stelling had hij

(13) A. VERMEYLEEN, *Verzameld Werk*, II, Brussel, 1951, blz. 64-66 en 72-75.

(14) Voorrede tot *Verzamelde Opstellen*, I, in *Verzameld Werk*, II, blz. 9-11.

zowel bij Vuylsteke en diens liberale geestesgenoten kunnen vinden, als bij de katholieke Westvlamingen Gezelle, Verriest en Rodenbach. Trouwens, de door Vermeylens *Kritiek* bijzonder gevizierde overwegend vrijzinnige Brusselse groep van de Volkspartij was stevig gelieerd met vele van de « christene volksgezinden » uit de Katholieke Vlaamse Landsbond. Deze namen een groot aandeel in de stichting en de ontwikkeling van de christen-democratie, onder andere juist omdat ze Vlaamse beweging en christen-democratie als een eenheid zagen.

Vanaf 1905 belegde het Davidsfonds tweejaarlijks katholieke Vlaamse congressen. Op het eerste kreeg de 25-jarige studentenvoorman Frans Van Cauwelaert zijn eerste nationale tribune, onder andere als verslaggever in de afdeling « inrichting der Vlaamse katholieke strijdkrachten ». Een reeks van zijn voorstellen zou inderdaad verwezenlijkt worden, zoals de stichting van een Katholiek Vlaams Secretariaat voor de coördinatie en de propaganda.

(INRICHTING DER VLAAMSE KATHOLIEKE STRIJDKRACHTEN)

Zelfs onze eigen politiek is tegen ons of laat ons in de steek. Ik leg op de politiek geen grote verwachting. De politiek is nog al eens een winkel waar de baas schoon praten kan, maar waar ge uw volle gewicht niet krijgt.

Maar indien de politiek niet met ons is, dat moet ons volk zich zelf wijten. Is het ongevoelig geworden voor zijn eigen toekomst, de politieke mannen zullen het niet redden, want geen rustiger kinderen dan slapende; een slapend volk is gemakkelijk in vrede te houden. Toch hebben we in de Kamers Vlaams-genegen volksvertegenwoordigers, en ze zouden reeds heel veel goed verrichten en nog meer kwaad beletten met streng te waken op de uitvoering der Vlaamse wetten, bestaande misbruiken aan te klagen en, bijzonder, met bij de Regering de gewetensvolle ambtenaren beter voor te staan die hun Vlaamse plichten stipt naleven, en helaas, al te dikwijls een strop doen aan hun eigen hals.

We mogen dus van de politiek niet te veel verhoppen, want, al ware ze nog zo goed, wat we wensen, Vlaamse cultuur, kan ze ons maar ten dele en langs omwegen aanbrenge. En toch is ze, in goede handen, een macht en mogen wij ze niet uit het oog verliezen. Het is niet het ogenblik om in den brede te spreken over wat ons op die weg te verrichten valt. Het komt hier alles aan op omstandigheden. Dit echter dunkt me, mag

men als een paar hoofdbeginselen van ons politiek handelen aanzien : onder de katholieke ernstige kandidaten, die steunen welke we onze zaak toegedaan weten ; deelnemen aan de kiespropaganda en de gelegenheid te baat nemen om het volk op zijn Vlaamse rechten en de afgevaardigde op zijn Vlaamse plichten te laten denken; van de indiening van Vlaamsgezinde wetsontwerpen gebruik maken om het volk door het geschreven en gesproken woord voor zijn zaak warm te maken en vooral, ik herhaal het nadrukkelijk, vooral hebben onze begaafde mannen de plicht zich door hun dienstvaardigheid gezag te verwerven en zich onmisbaar te maken in die politieke organismen die over de kiesmacht ener streek of stad beschikken of zelfs, waar het gevoeglijk en gewent is, de verantwoordelijkheid van een kandidatuur op hen te nemen.

Maar het ergste en de grond van alle kwaad is dat een deel van het Vlaamse volk zelf onverschillig of zelfs vijandig geworden is aan zijn stambelangen. De oorzaken zijn talrijk en ten dele verschillend volgens de standen. Ik spreek enkel van de bijzonderste : Gemis aan zelfbewustzijn, eigenbelang, ijdelheid, gebrek aan taalkennis, en zwakheid tegenover het gebeurde kwaad...

Maar onze invloed op het volk zou moeten bestendig zijn en daarvoor zijn twee middelen : de pers en de volksverenigingen.

Onze Vlaamse pers is ontoereikend, dat is geen geheim. Doch met de bladen welke we bezitten kon een verstandig gebruik reeds veel meer bereiken...

De volksverenigingen, om grote diensten aan onze zaak te bewijzen, hoeven niet uitsluitend noch hoofdzakelijk met een Vlaamsgezind doel gesticht te zijn. Waar toereikende elementen voorhanden zijn is een Vlaamsgezinde vereniging natuurlijk gewent en, om meer dan een reden, is een goede werkzame afdeling van het Davidsfonds het beste wat ge stichten kunt. Maar we mogen de maatschappijen van volksbelang in 't algemeen, niet uit het oog verliezen : boerenbonden, maatschappijen van onderlinge bijstand, vakverenigingen, enz. Met een beetje hulpvaardigheid krijgen we in hun besturen allicht een woord te zeggen; we houden ze alzo Vlaams en kunnen gemakkelijk de vergaderingen en bijzonder hun feestavonden voor onze propaganda te baat nemen. Ik houd het voor een plicht hier openlijk hulde te brengen aan de Belgische Boerenbond te Leu-

ven, die zijn invloed op de buitenbevolking ruimschoots ten dienste stelt der katholieke Vlaamse zaak.

Ook de burgerij en de hogere klas moeten we winnen... (15).

In 1913 stelde L. Dosfel vast :

Het Algemeen Stemrecht heeft wel enige invloed gehad op de samenstelling van ons Parlement doch lang geen beslissende : daaraan heeft schuld onder andere het feit dat de keuze en de rangorde der kandidaten meestal door kleine verenigingen bepaald worden. In alle partijen worden bekende Fransgezinden telkens opnieuw aan het hoofd van de lijsten verkozen. Zeldzaam blijven feiten als het vervangen in 1900 van Senator Vilain XIV, die tegen de gelijkheidswet gestemd had, door de Vlaamsgezinde heer Mertens, of de verkiezing van Borginon te Brussel in 1912 dank zij het aanzienlijk getal voorkeurstemmen. Te Antwerpen hebben de Vlaamsgezinde Nederduitse Bond en de Liberale Vlaamse Bond het recht hun eigen kandidaten te verkiezen. Te Brussel had de Katholieke Vlaamse Bond vroeger feitelijk het recht op één kandidaat. Dit recht verviel stilaan. De Liberale Vlaamse Bond in hetzelfde arrondissement poogde tot nog toe vruchteloos zich als politieke inrichting te doen erkennen. — In politiek opzicht zijn beroepsverenigingen, democratische verbonden, Boerenbonden steeds tot een betere uitslag geraakt dan de Vlaamsgezinden (16).

Welke recurrente patronen en welke verklaringsfactoren kunnen we weerhouden uit de voorgaande teksten ? We zullen daarbij gebruik maken van het werk van de Tsjechische historicus M. Hroch, een vergelijkende studie van de nationale bewegingen in Noorwegen, Bohemen, Finland, Estland, Litouwen, Slowakije, Vlaanderen en Deens Sleeswijk, in de periode waarin ze nog geen massabewegingen waren geworden (17).

De teksten tonen de permanente aanwezigheid van een kathoelk-liberale tegenstelling, die volgens Hroch uniek is onder de acht door hem onderzochte bewegingen (indien dit klopt, dan zijn de zeven andere vanuit de unionistische fase, die in Vlaanderen tot 1847 geduurd heeft,

(15) F. VAN CAUWELAERT, *Verhandelingen en Voordrachten*, Leuven, 1909, blz. 28-35.

(16) L. DOSFEL, *op. cit.*, blz. 352.

(17) M. HROCH, *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge, 1985.

meteen in de fase van de massabeweging overgegaan). Zoals Vermeylen in 1895 een louter-taal-beweging afwees, en in 1900 Vlaming wilde zijn om Europeër te worden, zo wilde Van Kerckhoven al in 1847 wereldburger worden via een vrijzinnige Vlaamse beweging. Terwijl vooral van katholieke kant de « pestwalm » uit Frankrijk permanent als propagandathema zou dienen.

« Een agitatie die gevoerd werd uitsluitend onder de banier van taal, nationale literatuur en andere attributen uit de bovenbouw, zoals geschiedenis, folklore enz., kon niet uit zichzelf de volkslagen onder de patriotische banier brengen », schrijft Hroch (p. 186). Hij benadrukt dat de Vlaamse beweging, omdat ze pas startte na de boerenemancipatie en na de liberale revolutie, het programma miste dat aan andere nationale bewegingen toeliet om de massa te mobiliseren.

Na het Europese revolutiejaar 1848 tonen een aantal teksten (Jottrand en de Haulleville) pogingen om de Vlaamse beweging te verbinden met de democratische. Die stuitten grotendeels af op het feit dat de Vlaamse beweging overwegend katholiek was en de democratische overwegend anti-klerikaal. Een lokale verwezenlijking als de Meetingbeweging in Antwerpen, hielp toch de mogelijkheid openhouden om op het einde van de XIX^{de} eeuw een beslissende invloed te verwerven op de beginnende christen-democratie. Op het socialisme zou die invloed niet verworven worden vóór 1914. Wel werd daar na 1900 enig gehoor verkregen, mede dank zij de formuleringen die Julius Mac Leod en Lodewijk De Raet van de Vlaamse beweging gaven, die de betekenis onderstreep-ten van het onderwijs in de volkstaal voor de verhoging van de welvaart.

Ondanks de ideologische verdeelheid, bleef er ononderbroken een strekking tot politieke samenwerking bestaan. Die zou enkele keren leiden tot een gezamenlijk optreden bij verkiezingen, ook nog na 1847 (te Antwerpen in 1851 en 1854, te Brugge in 1864) of zelfs tot partijvorming (Meetingpartij te Antwerpen 1862, Vlaamse Volkspartij te Brussel 1892). Maar juist om dit gevaar te voorkomen zouden zelfs beperkte vormen van samenwerking als de grievencomités, de landdagen en het Nationaal Vlaams Verbond worden afgewezen door de meeste liberale vlaamsgezinden rond *Het Volksbelang*. Na 1900 kon deze groep wel worden gewonnen, evenals enkele socialisten, voor samenwerking met katholieken in de schoot van het Algemeen Nederlands Verbond en van twee opeenvolgende « Hogeschoolcommissies » voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit.

Niet alleen werd door de Vlaamse beweging geen eigen staatsvorming of zelfs maar federalisme nagestreefd, maar de belangstelling voor de politiek was opvallend zwak. Het afwijzen daarvan door Vermeylen was allicht mede beïnvloed door de door hem gewaardeerde Westvlaamse

katholieke school Gezelle-Verriest-Rodenbach. Ook de jonge Van Cauwe-laert was slechts matig politiek geïnteresseerd.

In zijn vergelijkende studie plaatst Hroch de Vlaamse beweging helemaal apart van de zeven andere die hij grondig onderzocht. De periode van nationale agitatie begon in 1840 in uitzonderlijk gunstige omstandigheden : een sterke urbanisatie, een regime van politieke vrijheid, het hoogste aantal periodieken en verenigingen, een hoge deelname van personen met een secundaire onderwijs-opleiding. Als remmende factoren, die verklaren waarom er geen doorbraak kwam naar een massabeweging, haalt Hroch aan : het historisch gegroeid particularisme van de provincies, dat werd onderhouden door een ongelijke economische ontwikkeling (er ontbrak een centrale vereniging of periodiek); de door de eeuwen gegroeide economische en culturele verbondenheid met de Walen, en de verbondenheid naar de taal met Nederland, waardoor er geen duidelijk afgebakende Vlaamse ethnïe bestond, terwijl de godsdienst niet door heel de beweging als substituut erkend werd. Dat de boerenemancipatie al gebeurd was, verklaart de « abnormaal » lage deelname van het platteland aan de beweging. Dat de liberale politieke vrijheden al bekomen waren, verklaart dat er andere conflicten de aandacht konden krijgen : de bevolking was niet verplicht politieke eisen in nationale of culturele termen in te kleden (18).

Summary : The Flemish Movement.

The Flemish Movement was born out of the democratic and especially, the national enthusiasm of the Belgian revolution of 1830. Its purpose was the recovery of the people language in public life (pp. 1-3). Till the defeat of France in the France-German war of 1870-1871 she wanted to protect Belgium from annexation by France. The revolution of 1848 in Europe and the threat of Belgium by « the dictator » Napoleon III, reinforced its democratic character and connected it with the movement for enlargement of the voting-right, for decentralization and anti-militarism. Therefore she was supported also from the Walloon patriots and democrats, especially out of the catholic party (pp. 8-11).

From 1847 onwards its morale and politics which were close to the church opinion (pp. 4 and 6), were openly tempted by a group for whom the Flemish Movement had to have a liberal character (pp. 5 and 7). In that group, most of them rejected the enlargement of voting-right because it would be in the interest of the catholics (pp. 12-13),

(18) HROCH, *op. cit.*, blz. 107-116.

and they condemned the cooperation of some liberals with the Flemish minded catholics (pp. 13-15). The introduction of the universal suffrage in 1893 led to a reinforced Flamingant agitation (p. 18). She was backed upon the christian-democrat peasant- and labour movement, but did get little response in the socialist party. The interest for political action in the Flemish Movement stayed weak (pp. 17-21).

